

השקרים של הימין הקפיטליסטי על חשיבותם של ציונים ומבחנים

התפיסה ש"כל ילד יכול" אם רק יתאמץ, מטילה את האחריות על הכישלון בחינוך על הילדים במקום על השיטה הכלכלית. מחקר חדש: ציונים טובים לא מנבאים שגשוג כלכלי, המקצוע החשוב ביותר הוא שפה ולא מתמטיקה. חינוך זה כן עניין של ימין ושמאל

מאת: גיל גרטל 8.2.2019

מאמר מחקרי חדש מאת יריב פניגר ומיכאל עטיה מאוניברסיטת בן גוריון (לא קיים ברשת, פרטים למטה), מאיר מזווית חדשה את הקשר בין חינוך ובין כלכלה, וביתר מיקוד: בין ציוני התלמידים במבחנים הסטנדרטיים (כגון מיצ"ב ופיזה) לבין שגשוג כלכלי.

השעבוד של תקופת הילדות (באמצעות מבחנים) לטובת עושרם של בעלי ההון, אינו אלא המצאה זדונית של הימין הקפיטליסטי. אופנה זו יובאה מארה"ב לישראל, על ידי שרי החינוך של ממשלות הימין. ראשונה הייתה לימור לבנת שבתקופתה נכנסו לראשונה מבחני המיצ"ב. לבנת מינתה את **ועדת דברת**, שהפכה את ילדינו למשאב לאומי, בקביעה: "ההון האנושי הוא התשתית המרכזית בכלכלה המודרנית", ועל כן יש "חשיבות רבה לביסוס תרבות של מדידה במערכת החינוך".

גדעון סער המשיך באותה מדיניות ממש. כשאירח בישראל את הוועד המנהל של מבחני פיזה, נציגי מדינות ה-OECD **הוא אמר**: "תנאי הכרחי לשיפור והתקדמות של מערכת חינוך הוא קביעת יעדים מדידים וליווי של הערכה ומדידה". ואחרון, נפתלי בנט, שהעלה את הציונים במתמטיקה לרמת קדושה, ובהקריבו את ילדינו לטובת עתיד המשק **הכריז בגאווה**: "יצרנו את התשתית להמשך קיום אומת הסטארט-אפ".

מסיבת עיתונאים במעמד ראש הממשלה אריק שרון (שני מימין), שרת החינוך לימורלבנט (ראשונה מימין), שר האוצר בנימין נתניהו (שני משמאל) ושלמה דוברת, בעקבות דו"ח דוברת ליישום רפורמה במערכת החינוך בישראל. (משה מילנר / לע"מ)

האמירות האלה התקבעו בציבור (ולא רק בישראל) כאמת מוחלטת, אבל הן לא. אציג תחילה כיצד נבנה מגדל השקרים של הימין הקפיטליסטי בארה"ב, ובהמשך את תרומתו של המחקר החדש לשיח הכה חשוב. שורה תחתונה: המדיניות הכלכלית-חברתית אחראית לשגשוג המשק, ולא החינוך. אפשר לתת לילדינו ליהנות מחדוות הילדות.

מגדל השקרים קומה ראשונה: ההון האנושי

סיפורנו מתחיל באמצע המאה הקודמת בארה"ב, אז פותחה **תורת "ההון האנושי"**. טענתה המרכזית הייתה שיש קשר בין המיומנויות של אדם (מולדות ונרכשות) לבין ערכו הכלכלי בשוק העבודה. מכאן שאם נשקיע בהשכלתם של התלמידים, הם יהיו עובדים טובים יותר, והמשק ישגשג. תורת ההון האנושי תורגמה ללחץ של ציפיות על בתי הספר, ונקבע להם תפקיד חדש: להעמיד בוגרים איכותיים (לטובת המשק), תוך התגברות על הרקע החברתי שממנו מגיע כל תלמיד.

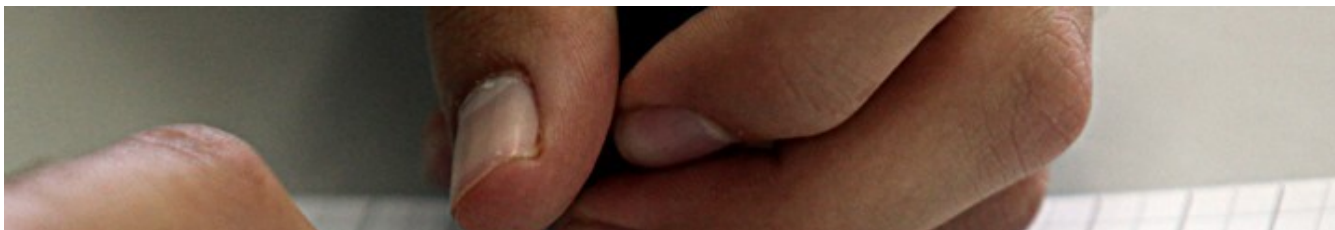
במצב זה נדרשו מערכות החינוך להגדיר מה בדיוק כוללת חבילת ההשכלה התורמת לפיתוח ההון האנושי. את התשובה לכך כולנו מכירים מתקופת לימודינו בתיכון: המגמות הנחשבות ביותר הן מתמטיקה ומדעים, ולמגמות מדעי הרוח והחברה מעמד נמוך בהרבה. לא עזרו הטענות שמתמטיקה **אינה חזות הכול**, שההצלחה של תלמיד במתמטיקה **תלויה יותר** במעמד הכלכלי של הוריו מאשר במה שקורה בבית הספר, ושהמשק דווקא **מתגמל כישורים חברתיים** יותר מאשר חשיבה מתמטית. כלכלנים מנהלים את העולם ולא מחנכים.

קומה שניה: אין התקדמות ללא מדידה

האתגר הבא של מערכות החינוך היה להמציא דרך כדי למדוד את החינוך האיכותי שמגביר את ההון האנושי. גם את התשובה לכך כולנו מכירים, בדמותם של המבחנים הסטנדרטיים: מבחנים שהם אחידים לכלל התלמידים ונערכים מטעם סמכות שמחוץ לבתי הספר. המוכרים שבהם הם מיצ"ב של משרד החינוך בישראל, ופיזה של ה-OECD.

שוב טענו אנשי חינוך שהמבחנים **אינם משקפים** את העשייה החינוכית בבית הספר, שהם מוטים לטובת ילדי האוכלוסייה החזקה, ושהם דווקא מגבירים את הפערים בחברה. אבל זה לא עזר. בשנת 2010 פרסם ה-OECD דוח שנכתב בידי הכלכלנים אריק הנושק ולודגר ווסמן, תחת הכותרת: "**המחיר הגבוה של הישגי החינוך הנמוכים**". בדוח נקבע שיש קשר סיבתי בין חינוך לכלכלה: ככל שהציונים במבחני פיזה במתמטיקה ובמדעים גבוהים יותר, כך לעתיד הקרוב יגדל התוצר הלאומי הגולמי. הביקורת על טיב המניפולציה הסטטיסטית שבה השתמשו החוקרים לא הועילה, והפרסום רק הגביר את תפיסת חשיבותם של המבחנים בכלל והמתמטיקה בפרט.

הנה למשל רק השבוע, בעקבות גל המחאה **שקרא לבטל** את מבחני המיצ"ב, **כתב מנכ"ל קרן טראמפ** (הקרן שיזמה את טירוף המתמטיקה בישראל), "שהדרך היחידה לתת מענה לצרכים של התלמידים [לנוכח הפערים בחברה] היא דווקא למדוד יותר". עולם הפוך.

למרות כמה עשורים של היסטוריית מדידה של ציונים במתמטיקה הפערים בחינוך לא צומצמו, והישגי התלמידים לא השתפרו. תלמיד במהלך בגרות במתמטיקה (יוסי זמיר / פלאש 90)

קומה שלישית: דמגוגיה

למרות כמה עשורים של היסטוריית מדידה של ציונים במתמטיקה הפערים בחינוך לא צומצמו, והישגי התלמידים לא השתפרו שיפור של ממש. באין תוצאות כל שנותר בידי נציגי המשק הכלכלי הוא להגביר את הדמגוגיה. למשל, הסיסמה "כל אחד יכול", שמבטאת לכאורה אמון מלא בכל ילדה וילד. יש לסיסמה הזאת חלק שני, שלרוב דואגים להצניע: כל ילד יכול אם יתאמץ מספיק. התוספת הזאת מעבירה את האחריות אל התלמידים, בתרגיל הידוע של האשמת הקורבן. אם מי מהם נכשל בלימודיו, הרי זה משום שהוא לא התאמץ מספיק (שהרי כל אחד יכול) ולא משום תנאי הסביבה שבהן גדל.

סיסמה דמגוגית נוספת היא "אף ילד לא נותר מאחור". היא הושקה כתכנית לאומית בשנת 2001 בידי נשיא ארה"ב דאז, ג'ורג' בוש. מטרתה הייתה לצמצם את הפערים בחברה באמצעות הגברת היעילות של מערכת החינוך (מילה נרדפת להפרטה), ושיפור בציוני התלמידים במבחנים הסטנדרטיים. בשנת 2012 העניק הנשיא

אובמה פטור למדינות מיישום התכנית ובשנת 2015 היא נפחה את נשמתה סופית. הפערים דווקא נותרו על כנם.

נפתלי בנט אוהב במיוחד להזכיר את "הילד מאופקים" (האנונימי), שבזכות תגבור לימודי המתמטיקה ומבחני המיצ"ב יתקבל ללימודים בטכניון וימצא עבודה בהייטק. אגדת סינדרלה הזאת, גם אם היא מתממשת עבור ילדים בודדים, נועדה להסתיר מעניינו את אותם אלפים שמתאמצים ובכל זאת לא מצליחים עקב נקודת פתיחה ירודה, שלא לדבר על אלה שלא צריכים להתאמץ כדי להצליח, בזכות נקודת הפתיחה הטובה שמעניקים להם. הוריהם.

מגדל השקרים מתמוטט

במחקר החדש השוו החוקרים את הציונים של התלמידים מ-38 מדינות במבחני פיזה שנערכו בשנת 2000, אל מול השינוי בתוצר הלאומי הגולמי לנפש בתקופה שמאז ועד שנת 2015. בבדיקה זאת נמצא קשר שלילי בין שני הנתונים. כלומר, מדינות שבהן התלמידים השיגו ציונים נמוכים במבחני פיזה 2000 חוו שיפור כלכלי גדול יותר בשנים הבאות מאשר מדינות שבהן התלמידים השיגו ציונים גבוהים.

הממצא הזה הוא לכאורה מוזר, אבל יש לו הסבר פשוט. המדינות שבהן התלמידים השיגו ציונים נמוכים בשנת 2000 היו גם המדינות שמצבן הכלכלי היה ירוד יותר. מדינות שהיו במצב כלכלי ירוד בשנת 2000 היו בהכרח זמינות להתפתחות כלכלית, יותר מאשר מדינות שמלכתחילה היו במצב טוב. מכאן הסיקו החוקרים שאין די בציוני התלמידים במבחנים הסטנדרטיים כדי לנבא שגשוג כלכלי.

כלכלנים מנהלים את העולם ולא מחנכים. שרי החינוך של ממשלות הימין: נפתלי בנט, לימור לבנת, גדעון סער (צילום: הדס פרוש / פלאש 90, עמוס בן גרשום / לע"מ, קובי גדעון / פלאש 90)

בבדיקה נוספת הפרידו החוקרים בין שלושת המבחנים במתמטיקה, מדעים ושפה. כאן התברר שרק במבחני השפה נמצא קשר מהימן בין הציונים לבין המצב הכלכלי, בעוד שלא נמצא קשר כזה בציוני המתמטיקה והמדעים. ממצא זה מערער על התפיסה הרווחת, לפיה מתמטיקה ומדעים הם המקצועות המעידים על איכות מערכת החינוך. השפה (ובתוכה, קריאה ושיחה) חשובות יותר.

בבדיקה שלישית, הפרידו החוקרים בין המדינות השונות. כאן הסתבר שיש שבע מדינות (מתוך 38) שבהן נמצא קשר חיובי בין חינוך לכלכלה, אלא שבכולן הצמיחה הכלכלית קדמה בזמן לשיפור ההישגים בבחינות. למשל, ציילה חוותה צמיחה כלכלית בשנות ה-90 של המאה הקודמת, שהגיע לשיאה בשנת 1997. השיפור בציוני התלמידים בצילה במבחני השפה התרחש בשנים 2000 עד 2006. כך גם פולין שכלכלתה הגיע לשיא בשנים 1994 ו-2000, וציוני התלמידים במבחן השפה השתפרו בהתאם בשנים 2003 ו-2006.

מן העבר השני, זיהו החוקרים מספר מדינות שבהן נמצא קשר חיובי הפוך: ירידה בציונים במבחני הקריאה לצד האטה במשק הכלכלי. בקבוצה זאת נמצאות יפן ופינלנד, שתי מדינות שבראשית שנות האלפיים הובילו את דרוג הציונים העולמי והפכו למושא הערצה לכל מדינות העולם. ביפן הציונים ירדו בשנים 2003 ו-2006, ובפינלנד הם ירדו בשנת 2012. ביפן הייתה האטה כלכלית עד שנת 1999, וכלכלת פינלנד נפגעה במשבר של שנת 2008.

ממצא רביעי ואחרון שחשוב לעניינו הוא ההבדל בין תלמידים על רקע חברתי כלכלי. מתברר שגם במדינות בהן חל שיפור בציונים, וגם במדינות שבהן הייתה נסיגה בציונים, עיקר השינוי התרחש בקרב התלמידים שבאים מרקע חברתי כלכלי חלש. כלומר, השכבות החזקות הן יציבות יותר, או עמידות יותר בעת שינויים כלכליים, ועיקר השיפור או הפגיעה מתרחשים אצל השכבות החלשות.

ברוחה כלכלית יותר קל ללמוד

לסיכום: ציונים טובים לא מנבאים שגשוג כלכלי, המקצוע החשוב ביותר הוא שפה ולא מתמטיקה, הקשר הסיבתי הוא הפוך: שינוי במצב הכלכלי קודם לשינוי בציונים, והשכבות החלשות באוכלוסייה פגיעות יותר לשינוי מאשר החזקות. טענות אלה אינן חדשות, והן מופיעות למשל בדו"ח מרכז טאוב משנת 2016, ובמאמרים נוספים שסקרתי בפוסט קודם.

במאמר מסבירים החוקרים את ההיגיון שמאחורי ממצאים אלה. בתקופה שבה חווה המשפחה הענייה רוחה כלכלית, יש גם שיפור בתנאים המוענקים לילדים לצורך למידה. לא רק יותר כסף כדי לאפשר יותר אמצעים (ספרים, צריכת תרבות או שיעורים פרטיים), אלא גם יותר ביטחון קיומי שמאפשר שלווה ונחת. וההופכי גם נכון: נסיגה במצב הכלכלי של מדינה משפיע לרעה במיוחד על המשפחות במעמד הנמוך, ואף מוריד משפחות במצב בינוני-נמוך כלפי מטה, ולכן הן פחות פנויות (בכסף וברוח) לתמוך בלימודי הילדים.

שורה תחתונה: תיקון החינוך מתחיל בתיקון החברה, לקראת חברה צודקת יותר. הישועה לא תבוא מבתי הספר, אלא דווקא מהמדיניות החברתית כלכלית של הממשלה.

המאמר המוזכר בפוסט: Rethinking cause and effect: Analyzing economic growth and PISA scores, מאת: Yaniv Feniger and Michael Atia. הוא מופיע בספר: [World Yearbook of Education](#) 2019.

תודה לנחום בלאס ממרכז טאוב שהפיץ את המאמר.